

אולימפיאדת הלשון העברית השלישית

החוג ללשון העברית ולבלשנות שמית

תשפ"ד

שאלון הגמר – עם פתרונות

כיתות י'-י"ב

****שימו לב: עשויות להתקבל תשובות נוספות כתשובות נכונות בהתאם**

לשיקול הדעת של חברי צוות האולימפיאדה**

1. נועה קירל שרה: "זה רק אני, הפאז' והחום של ישראל".

מהי החלופה העברית שקבעה האקדמיה ללשון העברית למילה פֶּאזִיץ'?

א. ציודן

ב. אצטלה

ג. פונדה

ד. כופתה

ה. תיקון

2. בהשראת עיסוקה קראה שירה לארבעת ילדיה: יוגב, ניר, יניב ועידית. מהו עיסוקה

של שירה?

תשובה: חקלאית, עובדת אדמה, איכרה. יוגב הוא עובד אדמה, ניר הוא שדה חרוש,

יניב גזור מן השורש נו"ב שפירושו צמיחה ורעננות, ועידית היא אדמה משובחת.

3. מה משמעות המילה אַמְתָּלָה?

תשובה: תואנה, תירוץ. מקור המילה בארמית.

4. מה משמעות המילה גִּשְׁפִּנְקָה?

תשובה: הסכמה, אישור רשמי. בעבר שימשה המילה גם במשמעות חותמת. מקור

המילה ככל הנראה מפרסית, והיא הגיעה לעברית דרך הארמית.

5. איזה פריט סביר להניח שלא תמצאו במכון יופי?

א. תְּרָפִיז ב. תְּקִלִּיף ג. תְּחָפִיף ד. תְּקָרִישׁ ה. תְּרָחִיץ

הסבר: תְּרָפִיז הוא תמצית מרוכזת (למשל: תרכיז פטל).

תְּקִלִּיף הוא קילוף של שכבת עור הפנים העליונה כדי לחדש ולרענן את העור

(בלועזית: פִּילִינג), תְּחָפִיף הוא שמפו, תְּקָרִישׁ הוא ג'ל, ותְּרָחִיץ הוא נוזל לניקוי העור

ולחיטוי.

6. איזו מילה אינה חידוש של האקדמיה ללשון העברית?

א. מְרַשֶּׁתֶת (אינטרנט)

ב. נְמַנְמַת (פיג'מה)

ג. רְגָשֶׁת (אלרגייה)

ד. פְּמַפְמַת (פומפה)

ה. קְשֶׁקְשֶׁת (גיבריש)

ו. זְלָלֶת (ג'אנק פוד)

הסבר: נְמַנְמַת היא מילה שמעולם לא אושרה בוועד הלשון או באקדמיה. השם פִּיגְ'מָה אושר בצורתו הלועזית במילוני האקדמיה.

7. איזו מילה יוצאת דופן? נמקו את תשובתכם.

א. פְּעֵמִים ב. שְׁנָתִים ג. רְגָלִים ד. שְׁבוּעִים ה. אֲלָפִים

הסבר: רגליים היא צורת זוגי המשמשת גם צורת ריבוי (למשל 'מרבה רגליים'). המילים האחרות הן צורות זוגי בלבד.

8. לפניכם צמד מילים המבטא יחס משמעות מסוים: **אבטיח – מקֶשָׁה**.

איזה צמד מילים מבטא את אותו יחס המשמעות?

א. עינב – גפן

ב. תפוח – קטיף

ג. תאנה – דבלה

ד. זית – שָׁמֶן

ה. תפוז – פרדס

הסבר: יחס המשמעות בין המילים הוא פרי ומקום גידולו: מְקֶשָׁה היא שדה לגידול אבטיחים, ופרדס הוא מטע לגידול תפוזים (ושאר פירות הדר).

9. השלימו את הביטוי:

אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי קיר

הסבר: מקור הביטוי בתלמוד הבבלי (מועד קטן כה ע"ב), ושם הוא מופיע בהספד לחכם חשוב שנפטר. המשמעות המילולית: אם הארזים – העצים הנחשבים לחזקים ולגדולים שבעצים – עולים באש, מה יקרה לאזוב הנחשב לצמח קטן ועלוב, כלומר ברור שהאזוב יחוסל ולא ייוותר ממנו דבר. כיום הביטוי רווח בצורתו המשובשת: אם בארזים נפלה שלהבת מה **יגידו** אזובי קיר. [ניתן בו ניקוד חלקי]

10. א. באיזה ביטוי **אין** כל שיבוש?

א. ליישב את ההדורים

ב. עשה לילות כימים

ג. רקם עור וגידים

ד. שוקד על שמריו

ה. פסח על שני הסעיפים

ב. בחרו **שניים** מהביטויים המשובשים וכתבו את הנוסח הנכון שלהם.

תשובה: הנוסח התקין של שאר הביטויים: **ליישר** את ההדורים, **קָרַם** עור וגידים, **שוקט אל שמריו** (או: **קופא על שמריו**), פסח על **שתי** הסעיפים.

11. א. לפניכם צמדים של צורות יחיד ורבים. באיזה צמד יש שיבוש באחת מצורות הצמד?

א. חֶרֶק – חֶרְקִים

ב. עֲדָשָׁה – עֲדָשִׁים

ג. קִיסָם – קִיסָמִים

ד. גָּחַל – גָּחָלִים

ה. קֶטְנִית – קֶטְנִיּוֹת

ב. תקנו את השיבוש וכתבו את הצורה הנכונה. נקדו את המילה.

תשובה: גָּחַלֶת. צורת היחיד גָּחַל היא גזירה מוטעית מצורת הרבים.

12. בול עץ שהקציעו (=החליקו) אותו הוא **מְהַקְצֵעַ**. מה מיוחד בצורה זו ושונה מן הנהוג?
תשובה: שורש המילה הוא קצ"ע, והאות ה"א היא מוספית של בניין הופעל. בצורה
מְהַקְצֵעַ האות ה"א נשמרה בצורת הבינוני אף שבצורות מקבילות בבניין זה היא
נשמטת (למשל: מְכַנֵּס, מְדַרְךְ, מְכַנֵּע).

13. לפניכם רשימת מילים:

רִבַּע, מַעֲשֵׂר, אַחַדוֹת, תְּמַנּוֹן, מְשָׁנָה, שְׁבוּעוֹת

מה משותף לכל המילים?

תשובה: כל המילים גזרות משמות מספרים: ארבע (רובע), עשר (מעשר), אחד
(אחדות), שמונה (תמנון), שניים (משנה), שבע (שבועות).

14. לפניכם שלושה צמדים בעלי מכנה משותף.

א. השלימו את המילה החסרה בצמד הרביעי (אין צורך לנקד את המילה).

• יום – יָם

• חוב – חוֹבָה

• כת – כְּתָה

• צפית – צְפִיָּה

ב. מה המכנה המשותף?

תשובה: לשתי המילים בכל צמד יש צורת רבים משותפת בהגייה: 'ימים' היא
צורת הרבים של יום (יָמִים) וים (יָמִים), 'חובות' היא צורת הרבים של חוב
וחובה, 'כיתות' היא צורת הרבים של כת וכיתה, ו'ציפיות' היא צורת הרבים
של ציפית וציפייה.

15. לפניכם התרגום המילולי לעברית של כמה צירופים בצ'כית המציינים את שעות היום. השלימו את הטבלה:

המשמעות בעברית	הצירוף בצ'כית (מתורגם באופן מילולי)
שתי דקות לשמונה	שתי דקות לשמונה
עשר דקות לעשר	עשר דקות לעשר
חמש ורבע	רבע על שש
אחת עשרה ושבע דקות	שמונה דקות לרבע על שתים עשרה
שש וחצי	חצי על שבע
ארבע ועשרים דקות	עשר דקות לחצי על חמש
תשע וחצי	חצי על עשר
חמש ושש דקות	תשע דקות לרבע על שש
שש ורבע	רבע על שבע
אחת עשרה ועשרים וחמש דקות	חמש דקות לחצי על שתים עשרה

16. במשפחת חצב יש שלושה אחים: ארז, שקד ודקל. האחים בגילים שונים. בכל פעם ששואלים אותם לשמותיהם, כל אחד מהם אומר את שמו שלו או נוקב בשמו של אח מבוגר ממנו.

פעם אחת, כשנשאלו השלושה לשמותיהם, ענו שניים "שקד", ואילו השלישי ענה "דקל".

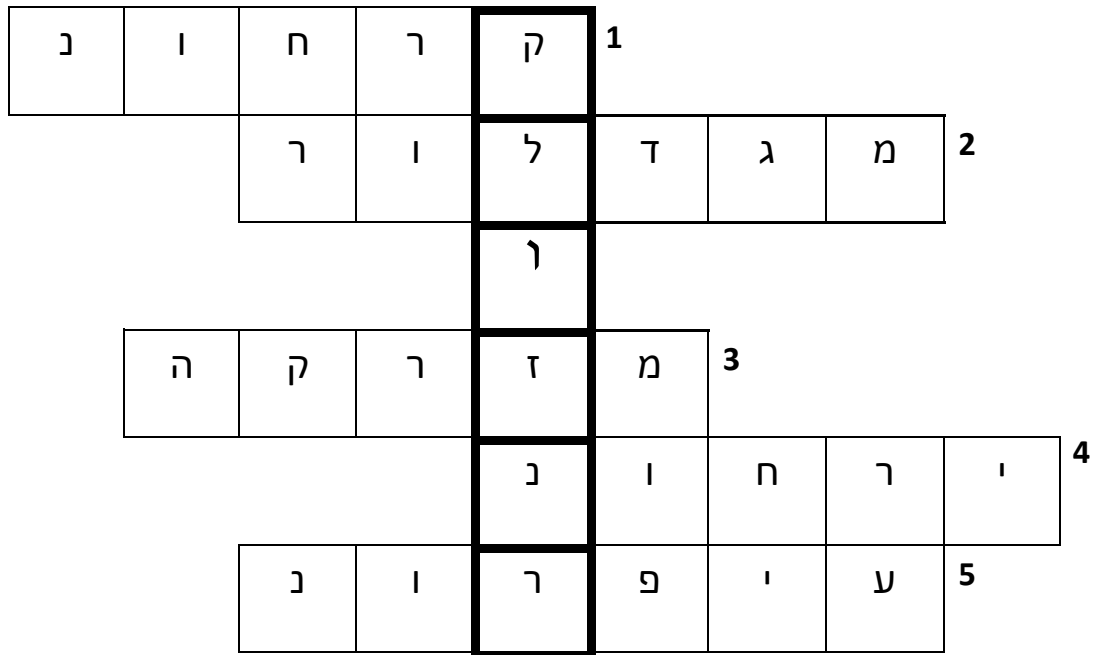
מה לא ייתכן?

- א. דקל הוא האח הבכור.
- ב. דקל הוא האח האמצעי.
- ג. ארז הוא שנקב בשמו של דקל.
- ד. **שקד הוא שנקב בשמו של דקל.**

הסבר: אם שקד נקב בשמו של דקל, אז שקד קטן מדקל. אם דקל גדול משקד, אז הוא אינו יכול לומר "שקד", ולכן המצב הנתון אינו אפשרי, שכן ידוע כי שניים ענו "שקד".

17. מי אני ומה חידשתי?

לפניכם תשבץ המורכב מחידושי מילים של אחד ממחדשי הלשון. כל חידושי המילים בתשבץ נקלטו בעברית ומשמשים בימינו. עליכם לפתור את התשבץ. אם תפתרו את התשבץ במלואו, ייגלה בטור האנכי מודגש שם המשפחה של האיש שחידש את המילים.

הגדרות:

1. אני גדול מאוד וצף על פני הים במקומות קרים.
2. נוצרתי מחיבור של שתי מילים (הֶלֶחֶם), ואני מאיר את הדרך לאוניות.
3. אני מתקן שפורצים ממנו מים כלפי מעלה, ואחר כך הם נשפכים לתוך בריכה.
4. אני כתב עת שיוצא לאור אחת לחודש.
5. בעבר קראו לי "עט עופרת".

מי האיש שחידש את המילים בתשבץ?

תשובה: קלזנר. יוסף קלזנר (1874–1958) היה היסטוריון, חוקר ספרות, מרצה, עורך ונשיאו האחרון של ועד הלשון. לקלזנר היה תפקיד פעיל בחידוש הלשון העברית והוא אחראי לחידושן של מילים רבות המשמשות בימינו.

18. גאורי (Gawri) היא אחת מכשלושים השפות המדוברות בהרים של צפון פקיסטן. לשפה זו אין מסורת כתיבה, ורק ב־1995 החליטה ועדה מיוחדת של שבעה דוברי גאורי ילידיים לאמץ את הכתב הערבי־פרסי, משום שהוא יכול לייצג במדויק את כל הצלילים בשפה.

לפניכם כמה שמות מְסֻפְּרִים בשפת גאורי (בתעתיק לאותיות לטיניות):

duodas – 12

čorodas – 14

akobis – 21

duodas bis – 32

ak dubis – 41

čorodaso dubis – 54

ak kam čorbis – 79

כתבו בשפת גאורי את המספרים האלה:

čorobis 24

ak kam dubis 39

ak kam daso dubis 49

19. המילה **תַּבְּלִין** היא ביסודה צורת הרבים של המילה תָּבַל בשפה הארמית. מאחר שהצורה הארמית לא נתפסה צורת רבים, החלו דוברי העברית להוסיף לה את סיומת הרבים העברית. כך נוצרה צורת רבים חדשה – תַּבְּלִינִים.

(1) איזו מילה ברשימה משקפת מצב דומה?

א. מְכַנְסִים

ב. צ'יפְּסִים

ג. אִיקְסִים

ד. טִישְׁרֵטִים

ה. מְסֻטִיקִים

הסבר: המילה צ'יפס היא כבר צורת רבים, אך בעברית היא אינה נתפסת

כך, ועל כן יש דוברים שמוסיפים לה את סיומת הרבים סים.

(2) כתבו מילה קיימת נוספת שמשמשת כיום ומשקפת מצב דומה.

דוגמות לתשובות אפשריות: בורקסים, ג'ינסים, בְּרֻקְסִים, קְלִיפְּסִים, ספגטים.

20. במהלך שנות ה־30 של המאה ה־19 פיתח סמואל מורס את קוד מורס – מערכת של קווים ונקודות לייצוג אותיות ומספרים, הניתנים לשידור במכשיר טלגרף. ב־1844 נשלחה הודעת הטלגרף הראשונה, לאחר שנחנך קו טלגרף בין וושינגטון לבולטימור, ובה נכתב:

What hath God wrought?

בתרגום לעברית: **מָה פְעַל אֵל?** (במדבר כג, כג)

לפניכם התרגום בעברית כתוב בקוד מורס:

--- -- .---. ---. ---. ---.

א. לפניכם רשימת מילים בעברית. התאימו בין המילה הכתובה עברית לכתיבתה בקוד מורס.

פעולה, תריס, אוכל, הגה, פלוגה, אבא, כותל, מחוג

1.	---	---	---	---	---	אוכל
2.	---	---	---	---	---	פלוגה
3.	---	---	---	---	---	אבא
4.	---	---	---	---	---	פעולה
5.	---	---	---	---	---	תריס
6.	---	---	---	---	---	כותל
7.	---	---	---	---	---	הגה
8.	---	---	---	---	---	מחוג

ב. לפניכם ביטוי בן שלוש מילים הכתוב בקוד מורס:

---. ---. ---. ---. ---. ---. ---. ---.

מהו הביטוי?

תשובה: בירך על המוגמר.

21. ר' יהודה הלוי היה משורר והוגה בספרד המוסלמית במאה השתים עשרה. הוא חיבר ספרים, שירי חול וקודש – וגם חידות. פעמים רבות נהג לרמוז לערכן המספרי של אותיות בגימטרייה.

לפניכם חידה אחת שחיבר ובה דו־שיח קצר בין אישה לאיש.

יעלת החן תִּשְׁאַלְנִי: / "אַתְּ מִי חֲשַׁקְתְּ בְּצַבָּאוֹת?*"

וְאָמַר לָהּ: "אִם לֹא תִדְעִי – / הֲסִירִי אֶת הַשֵּׁשׁ מֵאוֹת".

(*צבאות = צורת רבים של צבִיָּה, נקבה של צָבִי וכינוי לעלמה חיננית)

גלו את תשובת האיש, והסבירו בקצרה כיצד הגעתם אליה.

תשובה: אָתָּה. התשובה טמונה בקריאה דו־משמעית של המילה מֵאוֹת שבמשפט: "הסירי את השש מאות". הספרה שֵׁשׁ היא האות ו' בגימטרייה, ואם מסירים אותה מהמילה אֹת (מֵאוֹת = מ+אֹת), מקבלים את המילה "את".

22. בלשון המקרא מילת היחס **אֵת** משמשת בכמה משמעויות:

(1) מילה המשמשת לציון מושא ישיר (2) עִם (3) בְּ (4) מִן

לפניכם ארבעה פסוקים. בכל אחד מהם המילה "את" משמשת במשמעות אחרת.

א. כתבו ליד כל פסוק את מספר המשמעות המתאימה (1–4).

מספר המשמעות	הפסוק
1	וּמִנְשֵׁה הָיָה רָעָה אֵת -צֹאן יִתְרוֹ חֲתָנֹו כֹּהֵן מִדִּין (שמות ג, א)
4	וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעַם פְּרַעֲה אֵת -הָעִיר (שמות ט, לג)
2	יוֹסֵף בֶּן-שִׁבְעֵ-עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רָעָה אֵת -אָחִיו בְּצֹאן (בראשית לז, ב)
3	מִצּוֹת יֵאָכַל אֵת שִׁבְעַת הַיָּמִים (שמות יג, ז)

הסבר: מאחורי מילת היחס אֵת במקרא (או אֵת), העשויה לשמש במגוון הוראות, מסתתרים שני ערכים נפרדים: הראשון מציין את המושא הישיר, כלומר את מה או מי שבהם נעשית הפעולה, והאחר מציין קרבה במרחב או בזמן. לא תמיד ברור איזה ערך לפנינו, אך לרוב הכוונה מתבררת מן ההקשר. אפשר להבחין בעובדה שאלו שני ערכים נפרדים לפי שהם נוטים בדרכים שונות: הראשון נוטה על דרך אֹתִי, אֹתְךָ, ואילו השני נוטה על דרך אֵתִי, אֵתְךָ.

ב. בעברית החדשה נפוץ השימוש במילת היחס **את** בשמות של חברות ושותפויות, למשל: "חברת כהן את לוי בע"מ", "משרד עורכי דין וכלר את וכלר".

הסבירו את השימוש הלא שגרתי במילת היחס **את** בצירופים הללו.

תשובה: בצירופים אלו משמשת **את** במשמעות 'עם' או 'ו'.
על פי רשומה של האקדמיה ללשון העברית, מבנה זה הוא הכלאה בין 'את' במשמע 'עם' ובין המבנה המקביל בלטינית – ומכאן גם בצרפתית, שבו משמשת מילת הקישור *et* שמשמעה 'ו', 'וגם'.

23. שאלת נשיא האקדמיה ללשון העברית, פרופ' אהרן ממן:

רב האי גאון (939–1038 לספירה) היה מאחרוני הגאונים בבבל. מלבד פעילותו בתחום ההלכה ובתחום מסירת התלמוד וביאורו, הוא חיבר בשלהי האלף הראשון לספירה מילון מקיף עברי-ארמי שהגדרותיו נכתבו בערבית יהודית. המילון נקרא "פְּתָאב אֶלְחָאִי" (=החיבור המקיף), ואכן הוא מילון כולל ושיטתי לאוצר המילים העברי והארמי שבמקרא ובספרות שנכתבה לאחר המקרא עד ימי הגאון.

הערכים במילונו של האי גאון הובאו בשיטה ייחודית.

לפניכם דוגמה לקבוצת ערכים שהובאו כולם תחת האות **חי"ת** בזה אחר זה:

חט"ל, חל"ט, טח"ל, טל"ח, לח"ט, לט"ח

'חטיל' שם אדם (עזרא ב, נז; נחמיה ז, נט). **חלט** תרגום 'לצמיתות' [...]

טח"ל – 'טחול' (משנה חולין ג, ב) [...]. **טל"ח** בארמית הוא הבשר הפרוס.

א. הביאו **שני** עקרונות לשיטתו של האי גאון בהצגת הערכים.

תשובה:

(1) הערכים מוצגים על פי שורשם, והשורשים המורכבים מאותן אותיות מובאים בסדר אֶנְגְרָמָטִי, כלומר כל שיכולי השורש מוצגים ברצף אחד על פי סדר אותיות הא"ב.

(2) כל ערך מופיע במילון על פי אות השורש המוקדמת שבו, ולכן 'טחול' (מן השורש טח"ל) מופיע באות חי"ת של המילון, אף על פי שהשורש מתחיל באות טי"ת.

(3) מובאים גם שורשים תאורטיים, כלומר שורשים שאינם משמשים בפועל (למשל, לח"ט ולט"ח).

ב. אילו הייתם כותבים מילון בשיטתו של האי גאון, באיזו **אות** הייתה מופיעה המילה **מְצַעֵד**, ומה היה **סדר השורשים** בראש הערך?

תשובה: שורש המילה מְצַעֵד הוא צע"ד, ועל כן היא הייתה מובאת תחת האות דל"ת, שהיא האות המוקדמת ביותר בשורש.

סדר השורשים בראש הערך: דע"ץ, דצ"ע, עד"ץ, עצ"ד, צד"ע, צע"ד.